

Informatie bij de fietsroute "Met de fiets op oorlogspad"

No 1 Markt Charles Tangelder, Oorlogmonument 1957

Het monument is vervaardigd door de Sittardse beeldhouwer Charles Tangelder. Het is op 4 mei 1957 onthuld door mej. G. Crauwels. Haar vader was tien dagen voor de bevrijding gefusilleerd, nadat hij door een NSB'er was betrapd de verboden krant "Trouw" bij zich te dragen.

Schoolkinderen van alle Sittardse lagere scholen zongen die zaterdagochtend samen het geuzenlied uit de Tachtigjarige Oorlog "Wilt heden nu treden."

Botsen van werelden

In het voetstuk is een oorkonde ingemetseld met de namen van de 211 Sittardse oorlogsslachtoffers. De tekst vermeldt dat het monument "Oprijzende te midden van de burgers dezer stad de herinnering wil levend houden van oorlog, bezetting en bevrijding."

Met dit beeld worden de burgers van Sittard herdacht "die in die tijd het leven lieten als oorlogsslachtoffer." Het wil "aan dit geslacht en komende geslachten voorhouden dat de werkelijke bevrijding ligt in de onthechting aan het aardse, om open te staan voor hogere onvergankelijke waarden."

Charles Tangelder heeft omschreven wat de twee gestalten, die met de rug tegen elkaar staan, uitdrukken. "Het zijn twee mensenfiguren waarvan de eerste verkeert in zo subliem mogelijke geestelijke toestand die reikt ver over de ruimten heen in de bovennatuur. De andere figuur is worstelend met de stof, met zichzelf, zou ook willen rijzen naar het plan van de eerste, maar ziet de weg nog niet. Deze "blinde" mensen kunnen tegen elkaar botsen en zo botsen ook werelden tegen elkaar in oorlogen en kwam er ellende en pijn.

Bron: Math Vleeshouwers en Piet Meijers

No 2 Schuilkelder Plakstraat

Aan de linkerkant, op no 5, lag een van de schuilkelders waar o.a. met kerst 1944 de mis werd opgedragen.

No 3 Nathan Bernard van Blijdenstein

Voor hij in 1913 naar Sittard kwam, was hij rabbijn in Meerssen, Groenlo en Emmen. Hij was de eerste dirigent van de harmonie van Staatsmijn Emma, werd dirigent van fanfare Hirundo van Limbricht en hij leidde zangverenigingen in Sittard en Beek. Hij was een zeer geacht Sittardenaar, door zijn humaan karakter en hulp aan zieken en armen. In de oorlog was hem een schuilplaats aangeboden, maar hij wilde het lot van zijn geloofsgenoten delen. Hij werd gedeporteerd en vergast in Sobibor op 14 mei 1943. Het huis van rabbi Blijdestein lag op no 5 met daar achter de Synagoge en de Joodse school. De Rabbi en zijn vrouw werden opgehaald met een bus en mevrouw Blijdestein besefte in tegenstelling tot haar man absoluut niet wat er ging gebeuren. Ze had al haar juwelen meegenomen en had haar beste kleren en ze nam zelfs haar eigen dekbed mee omdat ze dacht dat ze op vakantie gingen.

No 4 Fort Sanderbout

Halverwege de Putstraat kunt u linksaf de fort Sanderboutwal op.

Bovenaangekomen naar rechts en zo bereikt u het laatst overgebleven bastion van de Sittardse vestingwerken.

Uit archeologisch onderzoek tijdens de restauraties van Fort Sanderbout in 1937 en 1985 wordt vermoed, dat dit bolwerk oorspronkelijk (eerste helft van de 16de eeuw) is gebouwd als een rondeel, met twee kazematten. De kanonnen in deze kazematten konden flankvuur geven langs de wal richting het noorden, resp. richting het zuiden en zodoende ook de Putpoort beschermen. De kazematten waren bereikbaar via een T-vormige gang, die begon in een huis aan de Putstraat, binnen de wal dus. "Waarschijnlijk rond 1565 werd het rondeel omgebouwd tot een Italiaans bastion. In die jaren was Maximiliaan Pasqualini bouwmeester van de hertog van Gulik, waartoe Sittard toen behoorde. Het is uit de archieven bekend, dat hij bemoeienis had met de vestingwerken van Sittard. Ook bouwde hij in die tijd het grote stadhuis, dat midden op de

markt lag. Samen met zijn vader Alessandro Pasqualini (afkomstig uit Italië, en leerling van Rafaël en Bramante) moderniseerde hij de stad en de citadel van Gulik, in opdracht van de hertog, volgens het Italiaanse systeem. Van bastion Fort Sanderbout is één kazemat verdwenen. omdat de lange gang, komend vanuit de stad, al lang geleden ter hoogte van de waldoorgang is dichtgemetseld, is bij de restauratie van 1937 een nieuwe ingang gemaakt via een kruitkamer van de kazemat. Deze, de huidige ingang, is dus niet origineel. Ter plekke bevond zich immers het water van de gracht. Fort Sanderbout is momenteel een van de zeer zeldzame, nog zichtbare, voorbeelden van een Italiaans bastion in de Nederlanden.

Fort Sanderbout werd tijdens de tweede wereldoorlog gebruikt als schuilkamer

Bron: Frank Keyzers

No 5 Jos Hermans Mariniersmonument 1966 Leijenbroekerweg

Op 26 november 1966 onthulde commissaris van de koningin in de provincie Limburg, mr. Ch. van Rooy, dit monument. Het is opgericht ter nagedachtenis van de gesneuvelde Limburgse mariniers, niet alleen in de Tweede Wereldoorlog, maar ook bij de acties in Indonesië en Nieuw-Guinea.

De beeldhouwer is uitgegaan van de drie situaties waarin een marinier inzetbaar is: hij strijdt te land, zee en in de lucht. Bij nauwkeurige beschouwing van het beeld zijn deze drie terreinen terug te vinden. Het onderste gedeelte van het beeld toont de strijdende marinier op het land. In het midden loopt een soldaat met geheven geweer in de zee. Het bovenste gedeelte geeft duidelijk fragmenten van een Catalina en een Marmer, twee gevechtsvliegtuigen. Los van de zeven meter hoge monument op enkele meters afstand is uitgebeeld hoe een marinier sneuvelt in de strijd. Een tekst maakt duidelijk waarom dit monument geplaatst is: 'Urn bevattende de aarde van het ereveld Kembang-Koeping (Soerabaja). Bijgezet door Contact Oud-Mariniers (afdeling Limburg) 18-11-1963.'

Bron: Math Vleeshouwers en Piet Meijers

No 6 Jo "Een Zittesje sjnaak met een Duits paspoort"

Jo werd geboren te Heerlen als zoon van een Duitse moeder en een onbekende vader. Vanuit Heerlen belandde Jo in een kindertehuis in Heel. In 1935, hij was toen 11 maanden, oud kwam dit jochie met zijn Duitse nationaliteit terecht bij pleegouders in Sittard.

Toen Jo ruim 8 jaar was kreeg zijn moeder een officieel schrijven waarin stond dat Johan Friedrich de Duitse nationaliteit bezat en dus uitverkoren en verplicht was om tot een model Volksduitser te worden opgevoed.

In het klooster in Leijenbroek was een speciale school voor kinderen met de Duitse nationaliteit en dat waren er in dit grensgebied behoorlijk veel. Ze kwamen uit de hele regio en werden met de bus naar school gebracht.

Moeder probeerde er onderuit te komen en vroeg de oude dokter Garé, de bekende huisarts, om een verklaring waarin stond dat de gezondheid van Jo aan de zwakke kant was en dat het niet verantwoord zou zijn om hem helemaal naar Leijenbroek te sturen.

Ortscommandant Arets geloofde niet in deze gezondheidsverklaring en dreigde haar zoon af te nemen wanneer ze hem niet onmiddellijk naar de Duitse school zou sturen.

De Duitse basisschool was duidelijk anders dan andere lagere scholen. De school begon 's morgens om 8.00 uur. De leerlingen verzamelden zich dan op de Cour in carrévorm rond de vlag. Men groette de vlag en vervolgens volgden lovende woorden over de Führer om zo de leerlingen op te voeden tot goede Reichsduitsers.

De kinderen bleven tussen de middag op school en gingen om 2.00 naar huis.

De school was autoritair, de voertaal was natuurlijk Duits maar men droeg er geen uniform.

De kinderen brachten zelf brood mee en kregen drinken op school.

Jo belandde in de tweede klas bij Fraulein Hanssen uit Tüddern. Fraulein droeg laarzen maar sloeg nog net niet de hakken tegen elkaar als ze collega's groette.

De klas was verdeeld in drie afdelingen; de leerlingen met de minste perspectieven zaten in het donkerste gedeelte bij de deur. Dit gedeelte werd de Bummelzug genoemd. De iets betere leerlingen zaten in het middengedeelte; dit gedeelte heette de Schnellzug en de beste leerlingen mochten bij het raam zitten in de Eilzug.

Jo startte, omdat hij het Duits nog niet zo goed beheerste, in de Bummelzug maar zat binnen 4 weken in de Eilzug. Gymnastiek was een belangrijk vak op deze Duitse school.

Vaak trokken de leerlingen er met zijn allen op uit, de natuur in en tijdens deze wandelingen leerden ze veel over het gebruik van geneeskrachtige planten. Die moesten ze verzamelen en vervolgens werden deze kruiden opgestuurd naar het front. Een keukenwagen met een aantal soldaten vergezelde de groep en uitvallers konden tijdelijk plaats nemen op de keukenwagen. Heel gebruikelijk was het ook dat de oudere leerlingen de jongeren op hun rug droegen wanneer de kleine beentjes niet meer wilden. Saamhorigheid en verantwoording voor elkaar waren essentieel

binnen het schoolgebeuren.

Lang is Jo niet op deze school geweest en zijn moeder kreeg het toch klaar om hem van tijd tot tijd ziek te melden. Begin 1944 kwam er een einde zijn Duitse schooltijd. Het was in de tijd van het bombardement op het station. In het klooster verbleven regelmatig soldaten die een week verlof hadden. Zij gingen niet naar huis omdat men bang was dat ze niet terug zouden keren van verlof. Daarom stonden er op de binnenplaats van de school vaak militaire voertuigen en ook deze werden regelmatig onder vuur genomen. Moeder vond het welletjes en hield haar zoon thuis.

Ze moest zich voor deze beslissing samen met haar zoon gaan verantwoorden in Maastricht. Ze was laaiend maar men liet haar geruime tijd wachten. Uiteindelijk werd ze binnengeroept en wat er toen is gezegd weet Jo niet maar daarna is hij niet meer naar school gegaan.

No 7 Neergestort vliegtuig

Halverwege aan de rechterkant van de Duustergats bevindt zich monument ter nagedachtenis aan Amerikaanse piloot, capt. Donald R. Emerson die hier op 25 december 1944 met zijn vliegtuig neerstortte.

No 8 De slag in de Kempenkoul

Het was Paaszaterdag, 24 maart 1543: Om drie uur in de namiddag ontbrandde hier onder felle winterkou de slag tussen de legers van Karel de V, op dat moment de machtigste man ter wereld en zijn tegenstander Hertog Wilhelm van Gelder en Gulik. Er hadden verwoede ruitergevechten plaats en het leger van Karel de V leed een smadelijke nederlaag: 3000 doden, 2000 gevangenen, 18 vaandels, 3 veld-standaards, alle kanonnen en bagagewagens met leeftocht en geld was zijn verlies. De bewoners van Sittard en Broeksittard werd de volgende dag aangezegd de op hun akkers liggende doden te begraven. Tussen de grote en de kleine Kempenkoul bij Sittard vonden de meeste hun laatste rustplaats.

Wat van Karels leger overgebleven was, was naar Maastricht gevlucht. Met de ontzetting van Sittard werd ook de Bourgondische bezetting van Susteren ontruimd.

No 9 Kamp Vught Truke Dunckel-Dols

Als kind speelde Truuke het liefst met de jongens uit haar buurt; een balletje trappen op het grasveld bij de Geerweg. Ze ging naar basisschool bij de Ursulinen in de stad.

In de MULO had ze geen zin en daarom ging ze werken in de winkel van Kleikamp, een zaak in ijzerwaren.

Bij Kleikamp leerde ze haar eerste man kennen, Dunckel. Dunckel was een Duitser; hij was smid van beroep en woonde in Wehr.

Het was intussen 1941, het was oorlog en Truuke was 25 jaar oud.

Vader Dols was tegen het huwelijk, (in de oorlogstijd met een Duitser trouwen lag natuurlijk gevoelig) moeder niet.

Truuke zorgde voor de benodigde papieren, trok op een morgen haar beste grijze mantelpakje aan en ging op de fiets naar Wehr. Samen met haar verloofde nam ze de trein naar Düsseldorf waar een zus woonde van Dunckel en hier zijn ze getrouwd. Niemand van haar familie was aanwezig bij de bruiloft.

Dunckel kon een baan krijgen in Düsseldorf als smid maar Truuke wilde liever terug naar Wehr en haar man ging werken op de mijn. Er werd in die tijd een zoon geboren, Willy.

Dunckel werd opgeroepen voor het Duitse leger. Nadat hij nog eenmaal met verlof was geweest werd er een dochter geboren, Gonny. Sinds 1943 heeft ze niets meer van hem vernomen en werd hij als vermist opgegeven.

Truuke bleef alleen achter in Wehr met haar zoon en dochter. Van een tante, die een café had in Wehr, kreeg ze sigarenstompjes. Zij haalde de tabak eruit en bewaarde die voor een Nederlander die ook in Wehr woonde. Met deze man trouwde ze uiteindelijk in 1961.

Op het einde van de oorlog werd Truuke met haar kinderen opgepakt. De Amerikanen hadden Wehr ingenomen. Ze werden opgevolgd door de Engelsen en door hen werd haar huis gevorderd, de inwoners werden geëvacueerd en zouden in kamp Vught ondergebracht worden. Toen ze wist dat ze moest vetrekken belde ze naar huis om te vragen of ze naar Sittard mocht komen. Vader Dols nam niet direct een besluit maar stuurde uiteindelijk toch zijn vrouw en dochter naar de grens om Truuke alsnog uit de bus te halen. Ze waren helaas te laat; de bus was al voorbij.

De bus vertrok vanuit Wehr, reed eerst naar Hillesberg en vandaar naar Vught. In Sittard aangekomen zag ze haar broer lopen met paard en wagen maar ze mocht de bus niet uit.

Toen ze terug kwam uit het kamp Vught stonden pa en ma Dols bij de grens te wachten

Willy was inmiddels 5 jaar en toen zijn oma hem een stuk chocolade beloofde is hij met haar meegegaan naar het

huis aan de Bergstraat. Hij bleef hier tot zijn 17de jaar.

Na de oorlog kreeg ze toch nog veel steun van haar ouders en familie.

No 10 Drostambt Tüddern „Nur zwei wollen zu Holland“

Dat was de kop boven een artikel in de Rhein-Echo van 30 maart 1949 en dat had alles te maken met de op handen zijnde annexatie van de gehele Selfkant.

Na afloop van de tweede wereldoorlog werd er door de geallieerde mogendheden drie jaar lang onderhandeld over de wijze waarop Nederland een vergoeding zou ontvangen voor de geleden oorlogsschade. Uiteindelijk werd besloten dat Nederland enige Duitse gebieden mocht annexeren en zo kon het gebeuren dat in Parijs op 22 maart 1949 Nederland een protocol ondertekende waarbij onder andere het gebied grenzend aan Sittard, de Selfkant, onder gezag werd geplaatst van burgenmeester Dassen. Hij werd landdrost van het Drostambt Tüddern.

Op 23 april om 12 uur hing burgemeester Dassen het portret van koningin Wilhelmina op in zijn nieuwe werkkamer in Tüddern en voor het gebouw werd de Nederlandse vlag gehesen. Voor de inwoners van dit gebied, 11000 in getal, kwam deze annexatie als een totale verrassing. Net nu men hoopte dat, na het einde van de oorlog, er een nieuw tijdperk zou aanbreken met open grenzen werd hun gebied van de ene op de andere dag afgesloten. Er werden voorlopige grenspalen geplaatst en de Duits-Nederlandse grens werd hermetisch gesloten.

De mensen van de Selfkant vreesden voor hun toekomst en wisten niet wat ze van dit Nederlandse bestuur verwachten konden. De agrariërs waren bang dat zij hun land moesten inleveren. Voor de oorlog hadden ze ook grond gehad op aan de Nederlandse zijde van de grens en dat werd nu door Nederlandse boeren bewerkt. Een aannemer wilde zijn graafmachines uit het gebied halen omdat hij vreesde dat ze onteigend zouden worden door de Nederlanders. Hij had al enige machines in Tsjechië moeten achterlaten. Twee grootgrondbezitters dachten er ernstig over om van nationaliteit te veranderen en dan maar Nederlandse nationaliteit te aanvaarden om op deze wijze hun land te kunnen behouden.

De inwoners van de Selfkant wisten niet waarom dit nu juist hen moest overkomen. Men dacht dat het Nederland te doen was om de kolenlagen die waarschijnlijk ook aan de andere zijde van de grens te delven waren. Daarnaast dacht men in de Selfkant dat Sittard dit gebied goed kon gebruiken om een randweg aan te leggen en zo de binnenstad te vrijwaren van doorgaand verkeer.

Nadat het gebied volledig geïsoleerd was door het sluiten van de grenzen moesten alle inwoners zich laten registreren. Iedereen die langer dan een jaar in het gebied woonde mocht de Duitse nationaliteit houden maar werd behandeld volgens de Nederlandse wetten. Alle inwoners kregen in deze tijd een speciaal paspoort.

Deze volledige afsluiting duurde 14 dagen en toen, op een prachtige zondag in mei, 8 mei 1949 en dus nu 60 jaar geleden, ging de grens naar Nederland open. Meteen kwam er een stroom van nieuwsgierige Nederlanders richting Selfkant om naar de nieuwe aanwinst te komen kijken.

Tijdens de eerste jaarmarkt in Millen hadden er heel wat Nederlandse middenstanders een kraam opgesteld op deze markt en bij het jaarlijkse vogelschieten was het burgemeester Dassen die het eerste schot mocht lossen.

De eerste jaren waren er weinig activiteiten maar in de jaren vijftig kwam er ook hier sociale woningbouw en kreeg Millen een modern schoolgebouw. De landbouw profiteerde van de Nederlandse kennis en dat zorgde voor een grotere opbrengst voor de boeren

In deze periode werd de N 274 aangelegd, een snelle verbinding tussen Midden- en Zuid-Limburg over Duits grondgebied.

Sinds 1 augustus 1963 hoort Selfkant weer bij Duitsland, na betaling van 280 miljoen Duitse mark.

Toen het gebied terug gegeven werd aan Duitsland bleef de N 274 een smalle strook Nederlands grondgebied en werd voorzien van ongelijkvloerse kruisingen met Duitse wegen, zodat een paspoort op deze weg niet nodig was. Op 25 februari 2002 is de weg alsnog teruggegeven aan Duitsland, en in de loop van 2004 zijn aansluitingen aangelegd met diverse wegen, onder andere met de B56 tussen Gangelt en Susterseel.

Bron: Rein-Echo en „Millen 1000 Jahre Geschichte“

No 11 Sittard frontstad

Nadat Sittard 18 september bevrijd werd door de Amerikanen bleef vervolgens het front tussen Sittard en Nieuwstadt maandenlang stil liggen. De grens lag hier in de Allee, vlak bij de Rijksweg.

De geallieerden hadden grote vorderingen gemaakt en waren sneller vooruit gekomen dan gepland. Dat hield in dat de bevoorrading achterbleef. Zij hadden een groot gebrek aan munitie en benzine. Pas op 29 september werd besloten om de Limbrichterbos te zuiveren en Nieuwstadt, Holtum en Buchten te bevrijden.

No 12 1813-1814 Het Franse kerkhof

Na de noodlottige tocht naar Rusland en de nederlaag bij de Volkerenslag bij Leipzig was het leger van Napoleon op terugtocht. Velen waren aangetast door een dysenterie-epidemie. Kasteel Limbricht werd ingericht als lazaret en pastoor Page van Limbricht, hield in het zondagslof een extra preek waarin hij zijn parochianen oproep om hulp te bieden aan de door ziekte getroffen Franse soldaten. De Limbrichtenaren gaven gehoor aan de oproep maar ook Limbrichtenaren werden door de ziekte getroffen.

Van 14 november 1813 tot 17 januari 1814, de dag dat de Kozakken in Limbricht verschenen, werden er dagelijks zo'n tweehonderd zieke of gewonde soldaten op kasteel Limbricht verpleegd. In totaal passeerden bijna 10.000 Franse soldaten van wie er zo'n 7000 verpleging nodig hadden.

Vanuit Sittard kwamen dagelijks chirurgijns, maar de grootste zorg rustte op Page, kanunnik Wemans uit Sittard en pastoor Rosen van Guttecoven, die in Limbricht vaker assisteerde en die ook hofkapelaan was geweest.

De Limbrichtenaren zorgden voor schoven stro in de kelders van het kasteel.

Liefst 683 soldaten zouden zijn omgekomen en in Limbricht begraven op het "Franse kerkhof" (in het verlengde van de Dalstraat) terwijl 73 Limbrichtenaren de dood vonden.

Helaas is tot nu toe de exacte locatie nog niet gevonden maar men gaat er van uit dat deze zich in omgeving van der Allee bevindt.

No 13 Kerkhof Limbricht

Hier bevindt zich het graf van de 19 jarige Hubert Philippen uit de Pastoor Janssenstraat. Hij maakte deel uit van het Korps wielrijders. Hij werd geboren 26 mei 1920 en sneuvelde op 12 mei 1940.

No 14 30 mei 1943 Vliegtuig neergestort te Limbricht "Een ooggetuigenverslag van Dhr Derhaag."

Het was de avond voordat ik de ploechtige communie zou doen; wij kinderen Derhaag lagen al in bed. Het was ongeveer 23.0 toen wij werden gewekt door onze moeder. Ze zei: „ kiek èns, Baove Zitterd en Gelaen, dao zeen de Sijenwerpers weer aan. Doug uch de kleijer aan en vlot want daio is get op kòmms.“ Wij moesten naar de schuikkelder bij ons tegenover, bin Goldstein in de Steenstraat/ hoek Platz.

Luchtalarm was er bijna iedere avond; er vlogen dan vele honderden vliegtuigen richting Duitsland om dar te gaan bombarderen. Wij waren al eenpoos in de kelder en de mannen gingen om beurten eens naar buiten om de zaak in de gaten te houden.

Een van de mannen kwam opeens de kelder ingereind en vertelde dat boven het dorp een brandend vliegtuig vloog. Er gingen verschillende menden uit de kelder naar buiten om te kijken. Het brandende vliegtuig bleef maar in de omgeving van het dorp draaien en het bleef hoogte verliezen.

We stonden duizenden angsten uit . Bij een van die draaien leek het brandende vliegtuig tegen de kerktoren aan zou vliegen. Het brandde als een fakkel; Limbricht werd geheel verlicht door het brandend gevaarte. Iedereen die het zag dacht dat dit een grote ramp in Limbricht zou veroorzaken. Niemand wist of er zich nog bommen in het brandende vliegtuig bevonden. Op een gegeven moment vloog het toestel zeer laag over en stortte net buiten de bebouwde kom van Limbricht neer; ongeveer 70 meter van het huis van Crenmers-Vaessen aan de Provincialeweg . Het kwam terecht op het land van Heutmackers gelegen tussen de Trichterweg en de Provincialeweg te Limbricht.

Limbricht was die nacht aan een ramp ontsnapt; God zij dank.

Dit voorval trok, die zondag 30 mei, natuurlijk heel veel kijkers. Men kon er echter niet bij komen want het hele terrein was afgezet door de Duitse soldaten. Ondanks de strenge bewaking van het toestel waren er toch inwoners van Limbricht die enkele onderdelen van het vliegtuig mee wisten te nemen.

Vooraf het mica was zeer geliefd bij de meisjes en enkele dagen na de crash waren er al verschillende meisjes in het dorp die ringen of kruisjes gemaakt van mica, afkomstig van het neergestorte toestel droegen. droegen.

De bemanning van het vliegtuig, zo zei men, was uit het brandend toestel gesprongen en enkele zouden in de nabijheid van een huis gelegen aan de Leeuwerik neergekomen zijn.

Van de zes overlevenden raakten er twee gewond en deze werden opgenomen in het ziekenhuis. Allen werden gevangen genomen. Twee waren er vermist.

Het toestel was een Halifax 1 HR-793 en was afkomstig een Engelse basis met als doel een bombardement op Bremen en Wuppertal.

No 15 Verzetsmonument Bloemenmarkt

Kunstenaar Jean Weerts 1948

Een monument ter nagedachtenis aan de mensen die door hun werk voor het verzet om het leven kwamen.

No 16 Lutterade

Op de begraafplaats aan de Parallelweg vindt men een indrukwekkend monument voor een aantal slachtoffers van het fatale bombardement van 1 september 1944 waarbij de gashouder door een Amerikaanse jachtbommenwerper van het type Thunderbolt P-47 in brand geschoten werd. Op dit in 1958 onthuld monument heeft de maker, Wil Paes, de omgeving uitgebeeld door koeltorens en door de kerk van Lutterade in kalkzandsteen en mergel. De wanhoop is zeer expressief geduid door de gezichten en handen van de omhoog kijkende mannen en de droeve gelatenheid van de vrouw en het kind.

No 17 Bombardement Geleen maandag 5 oktober 1942 verslag Dhr. Derhaag

Op die avond, omstreeks 22.00 uur werd er luchtalarm gegeven en om 22.15 was het geronk van vliegtuigen te horen. Plofteling hinger er ten westen en noord-eesten van Geleen tientalle lichtkogels in de lucht die Geleen en de verre omtrek verlichtten. Het waren verschillende kleuren. We konden het goed zien vanuit ons raam van de slaapkamer aan de Steenstraat in Limbricht. Lang konden we niet kijken want we moesten met onze ouders mee naar de schuilkelder die tenover ons huis was gelegen, bij Goldstein. Toen deze zogenaamde padvindders, vliegtuigen die het te bombarderen gebied uitzetten door middel van lichtkogels, weer vertrokken waren was het 22.20 en we waren net gearriveerd in de schuilkelder en hoorden wij de eerste inslagen van de brisantbommen op Geleen. De ontploffingen werden steeds talrijker tot het uiteindelijk tegen 23.20 weer rustig werd. Geleen ging een verschrikkelijke nacht tegemoet. De inslagen waren zo verschrikkelijk dat ze te zien en te horen waren tot in de verre omtrek. Die nacht werd ook de mijn Maurits getroffen. Op het moment dat het bombardement begon was het juis de wisseling van de middagdienst met de nachtdienst. De stroom was overal uitgevallen, dus de liften in de schachten werkten niet meer en ook de ventilatoren, die voor verse lucht moesten zorgen, waren uitgevallen. De mijnwerkers zijn toen via de kooiladders in de schacht van 660 meter diepte via de diverse verdiepingen naar boven geklommen. Op 391 meter aangekomen werden de aanwezige verzameld. Ze lieten hun lampen achter en met als enig licht de lamp op hun helm begon de lange klim naar boven, niet wetend wat ze daar zouden aantreffen. Boven aangekomen bleek het bad en kleedlokaal evenals de fietsenloods verdwenen. Moe en ongewassen ging men te voet naar huis. Er circa dertig vliegtuigen bij dit bombardement betrokken. Er zijn 38 brisant-branbommen en 120000 brandbommen afgeworpen. Er waren 83 doden, 22 zwaar gewonden te betreuren en er waren 3000 mensen dakloos.

No 18 De gasketel of gashouder

De gashouder op het terrein van de Cokesfabriek Maurits was gebouwd door een Duitse machinefabriek. Hij werd in gebruik genomen in 1928, maar pas 1929 met eigen gas uit de cokesfabriek. Chauvinistisch werd hij de grootste gasketel van heel Europa genoemd. Maar in het Duitse Ruhrgebied bij Oberhausen stond een Gasometer die drie en een half keer meer gas kon bevatten: 350.000 kubieke meter tegenover 100.000. Enkele afmetingen om je een voorstelling te kunnen maken van de grootte van de Geleense gasketel: hoog 85 meter bij een doorsnede van 44 meter. Sinds 10 mei 1940, de inval van de Duitsers, was de Geleense gashouder om begrijpelijke veiligheidsredenen stilgelegd. Maar op last van de Duitsers werd de gasketel op 10 juli 1944 weer in gebruik genomen door hem te vullen met cokesovengas. Dit alles onder protest, met de fatale brand op 1 september 1944 tot gevolg. Door zeer moedig gedrag en kundig handelen van enkele productiemensen is het niet tot een ontploffing kunnen komen van het zeer explosieve cokesovengas. Vlammen en rook werden veroorzaakt door brandende olie in de gashouder, die gedooft werden door onbrandbare stikstofgas van het SBB (Stikstof Bindings Bedrijf) in de gashouder te pompen. De gevreesde ontploffing bleef uit. Het monument is een idee van Jean Willems. Het bestaat uit drie gedeelten geplaatst op een lange lage sokkel. In het midden prijkt de brandende gasketel van de Cokesfabriek Maurits, "de grootste gasketel van heel Europa". Op 1

september 1944 is deze kolossale gashouder door een Amerikaanse jachtbommenwerper van het type Thunderbolt P-47 in brand geschoten en onherstelbaar beschadigd. De drie vliegtuigen boven het rechter gedeelte van dit monument afgebeeld op drie stangen zijn echter vliegtuigen van het type Spitfire van de Britse RAF (Royal Air Force). Dit wordt door Sjef Maas het schoonheidsfout genoemd. Historici streven immers naar historische juistheid.

Historie

Het monument van de "Aafgebrende Gaaskaetel" bevindt zich in het plantsoentje aan de Augustinusstraat-Pastoor van Eijsstraat. Jean Willems heeft begin jaren 2000 zijn plan voorgelegd aan de werkgroep Beeldende Kunst van de voormalige gemeente Geleen. De kunstenaar Jo Ramakers uit Beek heeft het ontwerp verder vorm gegeven. Dit monument is een blijvende herinnering aan die voor Geleen zo dramatische gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Op maandagavond 1 september 2003 werd het monument "De Aafgebrende Gaaskaetel" door burgemeester Dijkstra van Sittard- Geleen onthuld. Door dit bombardement op Geleen, vielen er 83 doden, waarbij enkele families zeer zwaar werden getroffen. Uit onderzoek van de heer R. de Bruyn, woonachtig in Engeland blijkt dat de stad Aken eigenlijk het doelwit was en niet de Staatsmijn Maurits. Een vergissing dus en wel een met grote gevolgen.

Bron: Sef Lemmens

No 19 Engels kerkhof

De stoffelijke resten van soldaten die hier begraven liggen zijn allemaal, met enkele uitzonderingen van november 1944, afkomstig van de maanden januari en februari 1945. De meesten soldaten behoorden tot de Schotse Regimenten van 52nd Lowland Division.

Deze waren hier verwickeld in de strijd van 18 tot 24 januari 1945, waarbij de rivier de Roer veroverd diende te worden.

Er liggen hier 239 gesneuvelde militairen waarvan er zes ongeïdentificeerd zijn. Van deze 239 gesneuvelden militairen was er één van de marine en de anderen van de landmacht van het Verenigd Koninkrijk.

Op deze begraafplaats ligt een van de Britse soldaten die onderscheiden is met het Victoria Cross, zijn naam is Dennis Donini. Dennis was Fusilier bij de Royal Scots Fusiliers.

Er ligt één meisje begraven. Ze trad op voor de soldaten als zangeres en sneuvelde samen met de soldaten terwijl ze met de jeep onderweg waren.

No 20 Juul Sadée, Beeld Ophoven ('Hand), 1996 Kromstraat

Een grote mysterieuze dooraderde bronzen hand met acht vingers ligt aan het einde van een 10 meter lang zwevend pad, gemaakt van gegalvaniseerde traanplaat. Het ligt 10 cm boven het grasveld in een gebogen vorm langs een monument op de hoek Kromstraat - Haagstraat bij het oorlogskerkhof in Ophoven. Een lage granieten tafel van 90 x 90 cm voegt zich ongedwongen tussen de eikenbomen op het grasveld. Wie die nadert, merkt dat het geen monument is om op afstand te bekijken, maar het nodigt uit om eraan deel te nemen. Onder een doorzichtig kunststof blok op de tafel van negen vierkanten lichten transparante foto's op die verwijzen naar de persoonlijke geschiedenis, naar emoties en naar geschiedenis van de wijk Ophoven. Ze gaan een relatie aan met de op enige afstand liggende vreemde hand zodat bewust en onbewust aanwezige betekenissen bij de deelnemer aan het kunstwerk associaties aangaan. Bij het zien van die hand met acht vingers borrelen oude volksverhalen op over een gloeiende hand, de dode hand, de goddeloze smid, de bokkenrijders en vergaderplaatsen onder de eiken.

Fotocollage onder glas

Communicatie, geschiedenis, vijftig jaar bevrijding van Sittard die in Ophoven begon, 75 jaar parochie en onderwijs zijn de centrale thema's die in het kunstwerk zijn verbeeld. De kunstenaar heeft in nauw overleg met het Comité Monumenten Ophoven, zich verdiept in de geschiedenis van Ophoven. Dat resulteerde in een selectie van twintig foto's onder andere van Ophoven in de jaren dertig, de bouwvakkers die in 1918 de kerk bouwen, het zangkoor uit 1924 en het maagdenkoor onder leiding van rector Pompen in 1938, de inwijding van de jongensschool en de meisjesschool in 1920, kerk en patronaat in 1918, enkele pittoreske oude dorpsgezichten zoals de boerderij Krekels, het winkeltje van Lumens, de Dorpsstraat, het oude Engelse kerkhof in 1945, een wachtpost in de oorlog, de afbraak van het patronaat. Er is één gedicht van de Ophovenaar Frenske Appelmans, over de karakteristieke boerderij Krekels die rond 1970 is afgebroken.

No 21 Kazemat Leijenbroek

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland diverse kazematlinies gebouwd, in Limburg met name langs het Julianakanaal en de Maas en langs de Limburgs-Brabantse grens (de Peel-Raamstelling). Het verdedigingsplan in Zuid-Limburg ging uit van een optreden tegen eventueel oprukkende Duitse troepen in drie echelons: een waarschuwingsechelon langs de oostgrens; een vertragingsechelon vanaf Susteren, noord-zuidelijk door Zuid-Limburg; en het weerstandbiedend echelon langs het Julianakanaal. Er waren diverse types kazematten, afhankelijk van omvang, aantallen schietgaten, sterkte, etc. Uiteindelijk blijken zij nauwelijks een rol gespeeld te hebben in het stuiten van de opmars van de Duitse troepen. Ze werden in het algemeen (uiteraard) gebouwd met het front richting Duitsland. Een uitzondering vormden zes kazematten met het front richting België, om daarmee de neutraliteit te demonstreren. Van de oorspronkelijk 36 kazematten van het vertragingsechelon zijn er nog 25 over. Deze zijn allemaal van het Type S ("stekelvarken"). Vier er van liggen nog in de huidige gemeente Sittard-Geleen, resp. aan de gemeentegrens.

Het betreft de kazematten: onder aan de weg van Geleen naar Sweykhuisen, tussen de spoorlijn en de Biesenhof, aan weerszijde van de Leijenbroekerweg, vlak voordat deze aansluit op de randweg, tussen kasteel Millen en de Geleenbeek.

Zij geven nog een beeld van de omvangrijke bouwactiviteiten, die tussen 1936 en 1940 in Limburg hebben plaatsgevonden.

Frank Keyzers

No 22 Dagboek Deken Haenraets " Kerstmis 1944".

De nacht was vol oorlogsrumor - ik heb niets geslapen - voortdurend kanongebulder van beide zijden met kleine tussenpozen. Granaten suiden over de stad. Om pl.m. 6 uur vielen 5 granaten in de stad (ingeslagen op Rijksweg) - scherven, lang en zeer scherp vond ik op 't trottoir.

Ik las om 82 uur in de kerk (leeg, slechts 10 à 15 mensen). In alle schuilkelders werden 3 H.H. Missen opgedragen. Onder de 2de H. Mis bij 't Offertorium viel ergens - ik weet niet waar, maar toch in de nabijheid - een bom - hevig angstwekkend afweergeschut - de mensen vluchtten onder de toren.

Heel de dag door hevig geschut van beide zijden - ontzettend veel vliegtuigen, hevig afweer - dikwijls die dag naar de kelder tot 't weer stil was. 's Middags viel weer een bom tegen 2 1/4 uur.

34 allerarmste kinderen werden op 't College getrakteerd . (Het college was in gebruik als restcenter voor de Amerikaanse soldaten.)

De prachtigste berichten komen binnen over de kerstviering in alle schuilkelders.

Geruchten gaan, dat in de Kerstnacht een groot offensief (Limburg-Eifel-België) is ingezet. 't Lijkt er veel op, want 't kanon en tankgebulder is heel de dag hevig en soms angstwekkend. Men zegt dat Susteren is bevrijd, en dat ze nog verder zijn doorgestoten. Sinds enige weken is Sittard een uitgestorven en verlaten stad. Duizenden, vooral uit de binnenstad, hebben elders veiligheid gezocht, en wie er nog wonen houden zich schuil in de kelders. De Engelse soldaten zijn op enkele na (in 't College) allen weer vertrokken naar Geleen en elders.

Onbehagelijke verlatenheid. Zo was Kerstmis 1944. Ledige straten, stralende zon, stukgeschoten huizen, alle ruiten stuk en dichtgeplakt.

2de Kerstdag. De nacht was rustig.. Om 9 uur H. Mis gelezen in Wolff en Hertzdahl. Overdag heerlijk zonnig winters weer. Veel minder geschut dan vorige dagen.

Om 3 uur Lof gedaan in de schuilkelder van College (fietsenbergplaats). Daar hoorde ik dit jaar 't eerste Kerstliedje (de herderkens). Diep onder de indruk.

Verder enige vliegtuigen en afweer. Stemming beneden nul.

Bron: Math Vleeshouwers en Piet Meijers

No 23 Hotel de Zwaan

Dieudonné Roppe nam tijdens de eerste wereldoorlog dienst in het Belgische leger, kwam op het einde van de oorlog, via o mzwervingen, in Sittard terecht. Daar trouwde hij met Adolphine Kissels en nam hij hotel De Zwaan over van zijn schoonouders.

Dhr. Roppe breidde het hotel/restaurant uit met een grote balzaal en kegelbaan.

De balzaal werd ook gebruikt door handelsreizigers die hier hun goederen uitstalden voor de middenstand van Sittard en omgeving. Deze ruimte werd door de fam. Roppe ook wel de uitpakkamer genoemd.

In 1940 kreeg het hotel inkwartiering van de Duitsers.

De balzaal kreeg nu een andere bestemming. Hier wachtten Duitse vrouwen hun bevalling af (de naam "uitpakkamer" bleef dus in gebruik ook tijdens de oorlog)

Hotelgasten waren er weinig maar gasten kwamen wel nog naar het restaurant maar moesten bonnen inleveren voor een maaltijd.

Pa Roppe bevoorraadde restaurant vanuit België. In het Luikse gebied woonde familie met een grote boerderij. Met de trein reisde men tot Eijsden en dan met de fiets verder.

Dochter Lotte was naar huis geroepen om moeder in de gaten te houden die zeer anti Duits was en regelmatig in de clinch lag met de Duitsers.

Ze moest vaak op het matje komen omdat ze niet vriendelijk tegen de Duitsers was. Ze antwoordde dat ze altijd zeer vriendelijk was tegen haar gasten waarop de Duitser vond dat ze niet vriendelijk tegen de Duitsers was. Ze antwoordde dat de Duitsers geen gasten waren maar bezetters.

Vroeg een Duitser wat er op het menu stond, dan antwoordde ze steevast: 'koninginnesoep, prinsessenboontjes en oranjepudding'.

Tijdens bombardementen kwamen de buurtgenoten schuilen in het hotel, in de kelders en in de kegelbaan. Nadat de Duitsers in 1944 vertrokken waren, is het hotel nog een tijd lang door de Engelsen en Amerikanen gebruikt als uitgaanscentrum bekend onder de naam Swanclub. Er werden bals georganiseerd, meisjes gevraagd en een vrouw werd aangesteld om er op toe te zien dat iedereen zich netjes gedroeg.

Ook de Rijnovertocht werd hier gepland. Eisenhower was hier aanwezig met zijn generale staf. De familie Roppe kreeg een pas om in en uit huis te kunnen en heeft achteraf pas gehoord welke belangrijke gasten ze onderdak had verleend.

No 24 De Schootsvelden van Sittard

Rondom de wal die de binnenstad van Sittard omgeeft ligt een strook grond, die behalve aan de zuidwest-zijde nog in belangrijke mate onbebouwd is. Het onbebouwde deel, dat nog steeds bekend staat als "schootsvelden", wordt hoofdzakelijk in beslag genomen door tuinen, volkstuinten en parkeerterreinen.

Een dergelijke onbebouwde ring is in ons land vrij zeldzaam. We kennen zeker de vestingsteden uit de 17^e eeuw, waarvan Naarden het beste voorbeeld is, maar daar is de ring in beslag genomen door een heel systeem van wallen en grachten met bastions en ravelijnen, zoals in die periode gebruikelijk was. De open gebleven ruimte te Sittard is vrij uniek, omdat zij nog dateert uit de Middeleeuwen en in de eeuwen daarna nooit echt is opgevuld.

De stad was omringd door een dubbele gracht en vóór deze beide grachten moet een open ruimte gelegen hebben om aanvallers alle dekking te ontnemen. Dit geheel vormde een vrij brede gordel rond de stad.

No 25 Joods Monument

De gedenksteen in de Stadstuin van Sittard voor 160 Joodse Nazi-slachtoffers uit Sittard en omgeving werd onthuld in 1957.

Op de algemene begraafplaats zijn in 2001 drie platen aangebracht met de namen van alle bijna 220 Sittardse oorlogsslachtoffers.